

יריחו אי חשיבה מוקפ"ח לקריאת מגילה ודיני עיר חומה

א. יש לברר על העיר יריחו אם נחשבת מוקפ"ח מימי יהושע, או שמא כיון שבעת כיבושה נהרסה חומתה קודם לכן ורק אח"כ כבשה אינה נחשבת מוקפ"ח, שהרי רק אחר נפילת חומתה נכבשה. ושאלה זו היא גם ביחס לדין נחלות בבתי ערי חומה, וגם לדין קריאת המגילה.

ולגבי קריאת מגילה, הנה מצינו שגם בחו"ל כל עיר בעולם שהיתה מוקפ"ח מימי יהושע קורין בה בט"ו, כמש"כ רמב"ן בשם כל הגאונים (ריש מסכתין. ועי' ר"ן ד"ה כרכים), ואפשר מימי משה הכי הוא¹. ופשוט ד'ימי יהושע' לענין ערי חו"ל היינו משדרכה רגלם בארץ שאלו תחילת ימי יהושע. ולפ"ז לא שונה יריחו מכל עיר מוקפ"ח. אלא שהיה מקום לדחות תינת חו"ל כיון שמשה ויהושע כבשו ערי הארץ, משעה שבאו לנחול הארץ נתלה בה בא"י את כל הערים שבחו"ל, אבל בערי א"י שמא נאמר דרך אלו שבשעה שנכבשו וישראל נחלוה, אם היתה להם חומה ייחשבו ערים מוקפ"ח, אבל בלא היתה להם חומה בשעה זו לא. והן אמנם דבערי חו"ל אף בלא ישבו בהן ישראל כלל קורין בהן בט"ו – אם עתה יושבין בהן (כמש"כ רמב"ן שם), מ"מ שמא נחלק גם בזה ונאמר דבערי א"י בעינן שיהיו ערי ישראל בחומתן דוקא, שהרי לכבוד ערי ישראל שחרבו תקנוה להאי תקנתא.

ב. ונראה פשוט שגם עיר שבשעה שנכבשה נהרסה חומתה, נחשבת מוקפ"ח הן לענין נחלות והן לקריאת מגילה, ד"ל דעצם כניסת רגלי יהושע בארץ חשיב 'ימי יהושע', שהרי זה נחשב כיבוש לכמה דברים, ומצינו לרבותינו הראשונים שנחלקו מאימתי אין מקבלין מהן בתשובה: התוס' בגיטין מו. והראב"ד ס"ל משעה שדרכה רגלם בארץ, שזהו הנחשב כיבוש שמחמת יראה חוזרים בתשובה. ולהתוס' בסוטה אחר שפתחו במלחמה ראשונה או מקבלין מהן (ויש עוד שיטות בזה. והארכנו בספר ים ודרום ירשה סי' ב). וכמו"כ מצינו שחייבת בכמה מצוות עם כניסתן לא"י בחלה ערלה (ונט"ר) וחדש (תוספת' מנחות פ"ו סוף אות ז). וא"כ ליכא נ"מ אי כבשו את העיר ביחוד אחר שנהרסה חומתה אם לאו, שכיון שהתחיל לכבוש הארץ בדריסת רגלו, חשיבי הערים מוקפ"ח לכל דיניהן. או י"ל שבשעה שהתחיל לצור על העיר הראשונה נחשבות כערי חומה כבושות. ומה שנהרסו חומותיהן אחר שפתחו במלחמה, מדרשא ד'אשר לוא חומה' ילפי' דחשיבי מוקפ"ח, אף שעתה אין להן.

ועוד טעם לזה נראה, ממאי דאמרו בשלהי ערכין (לג'): גבי ער"ח וערי הלויים; 'יכול אפילו הקיפוה ישראל (בימי יהושע)', נאמר כאן חומה ונאמר להלן חומה מה להלן עובדי כוכבים אף כאן עובדי כוכבים. יכול אפילו הקיפוה עובדי כוכבים לאחר מכן (ופירש"י אחר שכבשוה ישראל מהם), נאמר להלן חומה ונאמר כאן חומה, מה להלן עובדי כוכבים קודם לכן אף כאן עובדי כוכבים קודם לכן. ומשמע דחומה שבנאוה נכרים כשהיתה ברשותם קודם כיבוש חשיבה עיר חומה, אך אין נ"מ אם בתוך כדי כיבושה היה בה חומה אם לאו וכ"ש שא"צ שתהיה לה חומה בעת שנחלו אותה, העיקר שבנאוה נכרים קודם כיבוש. ואמנם זה פשוט שמוקפ"ח שנהרסה חומתה קודם ימי יהושע שאינה מוקפ"ח, אך אם נהרסה חומתה עם כיבושה שפיר מיקרי ימי יהושע.

ג. ונראה שהיו עוד ערים שהרסו חומתן בעת כיבושן, ונמנות ערי חומה, כגון גזור הנזכרת בערכין היא בעה"י בנחלת גד (ואולי היא העיר יעזר), ובערי בני גד ובני ראובן כתי' שבנאום מחדש כערי מבצר, משמע שהרסו חומתן שלפני כן (השווה: במדבר לב ג, עם פסוקים לד-לה). כמו"כ העי ששרפוה היתה עיר חומה, מלשון הפסוק (יהו' ח יז) 'ויעזבו את העיר פתוחה'. ולא מצאנו בחז"ל שחילקו בין ערים שנשרפו לבין ערים שנשארו מבוצרות.

¹ ולא רק מימי יהושע. דכיון שערי עה"י מימי כיבוש משה גם הם נחשבות ער"ח הן לענין נחלות והן לענין קריאת מגילה (וראה לעיל אות א, ססק"ב), אזי כל ערים שבחו"ל שהיו מוקפ"ח מיום שנצטווה משה 'החל רש', נחשבות מוקפ"ח לענין קריאת מגילה. ואמנם משום כבודה של א"י תקנו, אלא שגם עה"י א"י היא לענין נחלות וע"ח, ואמרו בערכין ב: משגלו ב"ג וב"ר בטלו יובלות. [אמנם אם חרבה חומת עיר בארץ כנען קודם שיהו' נכנס אליה, אע"פ שהיה אחרי כבוש משה בעה"י, ודאי לא תיחשב עיר חומה].

גם ירושלים הכנענית שלכדזה ושרפיה בני יהודה (שופ' א ח) חשיבא עיר חומה לדיניה, שהרי ירושלים היבוסית איננה עיר חומה מדלא נתחלקה לשבטים, ותרי ירושלים הו, וירושלים הנמנית בערכין כמוקפ"ח היא רק ירושלים הכנענית (ראה היטב ערכין לב: והארכנו בענין זה בסוף הסימן בסוגיית ירושלים נתחלקה לשבטים). ואין סברא לחלק בין אם נפלה חומתה קודם שנכנסו אליה לבין אם שרפיה כשנכנסו אליה בתוך המלחמה, קודם שישבו בה, בתרויהו לא ישבו בה ישראל בעיר חומה, ונהרסה תוך המלחמה].

ד. עוד נראה פשוט שכל עיר מוקפ"ח מימי יהושע אף שנכבשה אחרי מותו חשיבא עיר חומה, ואין נ"מ אם יהושע כבשה או אחרי. וראה לדבר מירושלים הכנענית שהיא הנקראת עיר חומה (כמש"ל), ורק אחר מות יהושע כבשה בני יהודה. וטעם הדבר נראה דימי יהושע היינו כשבאו לארץ ע"מ לכבשה, ולכשכבשה הרי היא עיר חומה לדיניה. ועוד י"ל דכל ימי שבתם בארצם עד שגלו נקרא 'ימי יהושע' כלומר ימי כיבוש הארץ. וכל זמן שכבשו עיר מהנכרים שלא כבשה עדיין, מיקרי ימי יהושע (על שדרך שכ"ז ימי בית שני עד שבטלה מלכות מישאל נקרא כיבוש עולי בבל).

ה. ועוד נראה דאף אחר שנכנסו לארץ (ע"מ לכבשה), אם בנו הנכרים חומה לעיר קודם שכבשו העיר גופא, ואח"כ כבשה מהם נמי חשיבא מוקפ"ח מימי יהושע שהרי בנאוה הנכרים וכבשה מהם, וכל שלא כבשו ישראל העיר עצמה עדיין תיחשב שבנאוה נכרים קודם לכן. ואע"ג שעצם ביאתן לארץ היה ע"מ לכבש (כמש"ל סק"ב) וא"כ אלו נבנו אחר כיבוש ישראל ואינן חשיבי מוקפ"ח כדאמר' בערכין שם, זה אינו דכ"ז שלא כבשו העיר גופא עדיין שעת כיבוש היא, וכ"ז שבנו נכרים חומתה קודם שכבשה מהם העיר גופא חשיב עיר חומה. וגם לפמשכ"ל דאפשר כשבאין לצור עליה הוא הכיבוש ודאי שכל עיר שבאו לצור עליה אך שבנאוה אחרי שנכנסו לארץ חשיבא מוקפ"ח. [ואולי לא רק בימי יהושע אלא אף אם בנאוה הנכרים קודם כיבוש דוד ושלמה (ועד סוף ימי הבית) נמי חשיבא עיר מוקפ"ח מימי יהושע].

ו. הדרנא לדינא דיריחו לגבי קריאת מגילה בימינו ליושב ביריחו. וראיתי שדברו מזה בשו"ת להורות נתן ח"ב סי' נה, ובשו"ת משנת יוסף ח"א סי' נג (תשל"ה-תשל"ו). ובשעתו היו שם חיילים ישראלים, ועוד שהיו שם גם בתקופות אחרות. והנה כבר הזכרנו לעיל (אות ד) דיש להסתפק אם אותן הערים הם אלו שהיו מימי יהושע או שנעתקו ממקומן. ואמנם יריחו לא פקע שמה מעולם, ודוד אמר למלאכיו שמלך בני עמון גלח זקנם, שישבו ביריחו (שמו"ב י ה, דבה"א יט ה), וגם היתה ניכרת בימי חז"ל שאמרו (ברכות נד.) הרואה חומת יריחו שנבלעה במקומה צריך שיתן הודאה למקום. אלא שאמרו בסנהד' קיג. שאסור לבנותה ואסור לקרא יריחו למקום אחר, ואיכא למ"ד דחילא בנה אחרת וקרא לו יריחו, וא"כ אפשר שבנאוה ליד הריסות יריחו הכנענית, שהרי הריסות חומותיה היו ניכרות בזמן חז"ל ולא בנאום. ואף שלכא' חומותיה העתיקות הנפולות נחפרו מחדש וניכרות, מ"מ אין איש דר שם היום בחרבות העיר. וא"כ רק מספק יקראו בה בט"ו אחרי שלא דרים בתוכה (וראה לעיל אות א סק"ד).

והאידנא ליכא בה איש ישראל כלל. ובסמוכות ונראות לעיר חומה שאינה מיושבת, תלוי במח' רבוותא (לעיל אות א סק"ה). ואמנם נקט' הלכה למעשה שאף אם אין בה כלל איש ישראל קוראים בסמוכות ובנראות כדין מוקפות בט"ו, אלא שאין שום ישוב ישראל סמוך ונראה ליריחו, אולי באי אלו מקומות ביישוב 'מצפה יריחו' (אלא שאני מסופק שמה היא נראית רק מהתצפית שהרחק מחוץ ליישוב). ובלא"ה הישוב הנ"ל רחוק מאוד יותר מפרסה, והר"ן כתב דבכה"ג אין זה חשיב נראה, ובפרט שזה של שתי אבטוניות (שלטונין) ואין שייכות לעיר. וא"כ ממילא לא קוראים בשום מקום את המגילה בט"ו מחמת העיר יריחו. וכמו"כ הישובים בערבת עמק יריחו הקרובים יותר אליה, אינם רואים את העיר העתיקה של יריחו, אלא את הסמוך לה, וביניהם מרחק גדול הרבה יותר מקרפף.